

УДК 165.0

**ОСНОВНІ ТЕОРІЇ ЗНАЧЕННЯ
ТА ЇХ КРИТИКА З ПОЗИЦІЙ
ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ**
**THE MAIN THEORIES OF MEANING AND
THEIR CRITICISM FROM THE STANDPOINT
OF POSTMODERN PHILOSOPHY**

Коваль А. Я.,

аспірант, Львівський національний
університет ім. І. Франка (Львів, Україна),
e-mail: anatolikkoval@gmail.com, ORCID:
https://orcid.org/0000-0002-1936-8775

Koval A. Ya.,

PhD student, Ivan Franko National University of
Lviv (Lviv, Ukraine), e-mail: anatolikkoval@gmail.com,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1936-8775

Розглянуто основні теорії значення, які існують у філософії на даний момент часу. Кожна з цих теорій має свою історію утворення і своїх апологетів, але всі вони були створені для того аби описати і зрозуміти феномен значення у мові. Дослідження значення починається з найдавнішої і найпростішої теорії – референтивної. Потім розглядаються контекстуальна, ментальна, конвенційна теорії, а також теорія правдивості. Всі вони проливають світло на феномен значення і виконують завдання глибше і повноцінніше зрозуміти як функціонують значення слів і висловів у мові і яким чином людям вдається порозумітись між собою використовуючи мовні знаки і мовні звуки. Вкінці дана критика цих традиційних теорій з точки зору постмодерністської філософії. Остання доволі скептично ставиться до традиційних підходів до значення. Постмодерністські дослідники розуміють наскільки складно мати певні зафіксовані знання щодо мовної діяльності (особливо що стосується істинності мовних висловлювань) і наскільки швидкоплинними і змінними є такі знання. Тому замість істинності постмодерністи пропонують вживати обґрунтованість, як критерій прийнятності значень у даному дискурсі в даний період часу.

Наукова новизна статті полягає в тому, що тут акумульовано інформацію щодо значення з різних лінгвістичних та філософських шкіл, систематично викладено кожен теорію значення і лаконічно пояснено її суть. Також подана критика цих теорій з боку постмодерністських підходів до мови та до тексту. Ця критика виявляє слабкі місця традиційних теорій та показує, що лінгвістичне значення є поняттям умовним, позбавленим потенціалу для об'єктивістських маніпуляцій та позбавленим повним володінням істинністю.

Ключові слова: значення, розуміння, теорія значення, істинність, постмодернізм.

The article deals with the basic theories of meaning that exists in philosophy at the present time. Each of these theories has its own history of formation and its apologists, but they were all created to describe and understand the phenomenon of meaning in the language. Investigation of meaning begins with the oldest and simplest theory – referential. Then the propositional, contextual, mental, conventional theories, as well as the theory of truthfulness are considered. All of them shed light on the phenomenon of meaning and allow deeper and more fully understand how the meaning of words and expressions in the language functions and how people can communicate with each other using language signs and speech sounds. In the end, this critique of these traditional theories from the standpoint of postmodern philosophy is given. The latter is rather skeptical about traditional approaches to meaning. Postmodern researchers understand how difficult it is to have certain fixed knowledge of linguistic activity (especially concerning the truthfulness of language statements) and how fast and variables such knowledge is. Therefore, instead of truth, postmodernists are proposing to use reasonableness as a criterion for the acceptability of meaning in this discourse at a given time.

The scientific novelty of the article lies in the fact that here information on meaning from different linguistic and philosophical schools is accumulated, every meaning theory is systematically set out and its essence is explained in a succinct way. It also criticizes these theories from the point of postmodernist approaches to language and to the text. This critique reveals the weaknesses of traditional theories and shows that linguistic meaning is the notion of conditional, devoid of potential for objectivist manipulations and lacking full ownership of truth.

Keywords: meaning, understanding, theory of meaning, truthfulness, postmodernism.

Постановка проблеми: Значення – це основне поняття, на якому зосереджена увага семантики, лінгвістичної філософії, а також герменевтики. Відповідно з часом випрацювались так-звані *теорії значення*, в яких автори цих теорій намагаються пояснити і обґрунтувати сутність поняття значення, а також механізм утворення значення слів, речень, висловів мови. Ці теорії є різноманітними, вони всі прагнуть вловити той феномен, який дозволяє людям використовуючи оральні звуки і письмові знаки мови, досягати порозуміння і комунікації. Адже без свого значення звуки, знаки, слова і вислови були б для людей пустою трагою енергії на те щоб їх вимовити чи написати, бо вони б не досягали своєї цілі – розуміння. Тому кожен знак, символ чи слово набувають свого значення у мові, якою користуються люди. Це значення є дуже загадковим, далеко не всі носії мови можуть збагнути чи обґрунтувати значення висловів які вони ж використовують. При засвоєнні дитиною рідної мови, значення присвоюється мовним структурам ніби автоматично, людина з народження вчиться інтуїтивно його вхоплювати і відрізняти значення одного знаку від іншого. Але сама природа цього значення залишається предметом філософських дебатів. Хтось вбачає це значення у відношенні мови до позалінгвістичної реальності, хтось у самій різниці знаку від іншого знаку, хтось у способі (або контексті) використання знаків. Усі ці підходи будуть описані і проаналізовані у статті і також буде дана критика їм з позицій постмодерністського підходу до значення. Критика буде зосереджена у герменевтичному полі, адже це саме та сфера, яка відповідає сучасним практичним потребам різних інтерпретативних спільнот (особливо релігійних).

Аналіз досліджень та публікацій по темі: Дослідження спирається на різних авторів, які займались даною тематикою. Починаючи від Платона і закінчуючи філософами 21-го століття (напр. Дональд Девідсон). Вагому роль у розвитку розуміння значення відіграли такі відомі герменевти як Г-І. Гадамер, Ф. Шляєрмахер, також лінгвістичні філософи Л. Вітгенштайн та Б. Рассел. Всі ці автори і ще деякі будуть використані при дослідженні теорій значення. Щодо постмодерністської критики теорій значення, то тут важливими є такі автори як Р. Рорті, Дж. Капуто, Д. Девідсон та інші.

Цілі статті: Якщо описувати значення в загальних термінах, то у класичному варіанті їх уявляють як певні сутності, які потрібно згрупувати з висловом у мові, який репрезентує їх. І таким чином основною метою для побудови теорії значення є визначення природи цих сутностей. Також ціллію статті є критика таких спроб з позицій постмодерністської філософії. Отже, щоб визначити ці сутності і дістатись до розуміння значення, були запропоновані такі підходи і теорії:

Референтивна теорія значення.

Усі розмірковування про значення починаються з референтивного підходу, адже це початковий і найбільш очевидний принцип функціонування мови. Щодо цього підходу провів дискусії ще

Сократ у Діалогах Платона. У референтивній теорії постулюється, що кожне слово має своє предметне відношення, що і є його значенням. Першопочатково таким значенням філософи вважали певний референт, тобто реальну річ чи предмет або «позалінгвістичну реальність» на яку «вказує» мовний вислів.

Яскравим представником такого погляду на значення був Августин. Людвіг Вітгенштайн згадує цю теорію Августина на самому початку своєї праці «Філософські дослідження». Августин каже, що дізнавався про слова, які закріплені у мові як назви певних предметів завдяки тому, що люди вказували на ці предмети і при цьому вимовляли відповідне слово. Вітгенштайн додає, що згідно цього підходу, значення слова – це предмет, за який відповідає це слово. Звісно, такий підхід до розуміння значення слів був би виправданий і зручний, якби мова складалась лише з іменників, пише Вітгенштайн. Хоча далі він пояснює, що навіть іменники які вживаються у різних контекстах, мають різне значення. Наприклад слово «цегла» сказане працівником до іншого працівника на будівництві може означати «дай мені цеглу»; а у шкільному класі, сказане вчителем до учня, може означати – «знайди в ряді зображень різних предметів цеглу і вкажи на неї» [1, с. 92]. Хоча тут не варто обмежуватись лише іменниками. Дж. Стюарт Мілл пише у своїй роботі «Система логіки» про те, що не лише іменники виконують роль імен, це роблять в реченні також прикметники. Для прикладу речення «золото жовте» складається з двох імен, перше іменує конкретний метал, друге іменує жовтизну як ознаку, яка відрізняє всі жовті об'єкти від не жовтих [7, с. 74].

Саул Кріпке, американський філософ, виклав свою теорію стосовно референтів і назвав їх «стійкими покажчиками» («rigid designators»). Кріпке сформулював цю точку зору, використовуючи формальний апарат можливих світів. Експеримент можливих світів бере предмет, а потім намагається уявити цей же предмет в інших можливих світах. Візьмемо для прикладу Барака Обаму. Перший (1) мисленнєвий експеримент повинен вказати, що ім'я «Барак Обама» – це назва, що використовується для опису окремої людини. Потім (2), експериментатор повинен уявити можливий стан справ, де реальність могла бути інша – де Обама не був президентом, зайнявся іншою кар'єрою чи взагалі ніколи не народився. Коли це буде зроблено, стає очевидним, що фраза «Президент Сполучених Штатів у 2008 році» не обов'язково описує Барака Обаму, оскільки вона не обов'язково є вірною у всіх можливих світах; це лише умовно описує його. Однак на думку Кріпке, наприклад, слово «яблуко» завжди буде описувати одну і ту ж річ у всіх можливих світах через припущення (1). Тому використання слова «яблуко» для опису яблук є вірним у всіх можливих світах. Терміни, які є вірними у всіх можливих світах таким чином, Кріпке називає «стійкими покажчиками» [15, с. 77]. Дана теорія виглядає занадто незавершеною і однобокою, особливо

коли подумати про те, що слово «яблуко» як і ім'я Барака Обами може набирати інших значень, відповідно до контексту використання. Наприклад Яблуком назвали комп'ютерну компанію і тепер ця назва стосується не лише фруктів. А отже, звичайна логіка направляє нас у сторону контексту використання слова при визначенні референту.

Очевидно, що референтивна теорія – це лише початковий етап у дослідженні значення. Віллард Квайн наводить хороший приклад того, як маючи референтивну теорію, ми не обов'язково маємо задовільну семантичну теорію значення: давайте припустимо, що сукупність тварин з серцем така ж, як і сукупність тварин з нирками. Тепер розглянемо пару речень:

(5) Всі серцеві тварини – серцеві тварини.

(6) Всі серцеві тварини є тваринами з нирками.

З огляду на наше припущення, обидва речення є істинними. Більше того, з точки зору референтивної теорії (5) та (6) є однаковими: вони відрізняються лише заміною «тварини з нирками» на «серцеві тварини», але ці вирази мають однаковий референт.

Тим не менше, є явна інтуїтивна різниця в значенні між (5) і (6); речення начебто, у певному сенсі, говорять різні речі. Перше нібито виражає тривіальну, нудну думку про те, що кожне створіння з серцем є створінням з серцем, тоді як друге виражає нетривіальне, потенційно інформативне твердження, що кожне створіння з серцем також має нирки. Це дозволяє припустити, що існує важлива відмінність між (5) та (6), яку нашої референтивній теорії просто не вдається зафіксувати [18, с. 9].

Найпоширеніша критика референтивної теорії полягає в тому, що іноді слова відносяться до вигаданих а не реальних об'єктів (напр. єдинорог, Санта Клаус, Бог і т.д.). Але ця критика не має під собою сильних основ. Як стверджував психолог Карл Юнг, психічна реальність людини для неї самої є рівноцінною звичайній реальності навколишнього світу [10]. Також Джон Стюарт Мілл пише про те, що «Всі імена є іменами чого-небудь – все одно, реального чи уявного» [7, с. 78]. Наприклад для віруючої людини Бог чи Ангели настільки ж реальні як для інших людей – всі інші об'єкти природи. Таким чином немає значення реальний референт чи вигаданий – мова від цього не страждає.

Такі міркування доводять нас до того, що референтивна теорія не повністю відповідає тим запитам, які стоять перед дослідниками значення. Адже часто референт є чимось меншим ніж значення слова. Для прикладу вислови «Йозеф Ратцінгер» та «Папа Римський» можуть відноситись до одного референту, але самі по собі несуть різні значення; при тому другий вислів значно ширший за ті партикулярні референти, які можна до нього застосовувати в поточний час [16, с. 5]. Отже, потрібно шукати теорію, яка б охоплювала і пояснювала більше.

Контекстуальна теорія значення.

Контекстуальна теорія звертає увагу на ту проблему, що у мові існують такі слова як «Я»

чи «тут», які мають різне значення в залежності від обставин вживання і від особи яка їх вживає. Тому ми не можемо приписати слову «Я» один референт, адже це слово має різний референт у різних ситуаціях. Ці ситуації зазвичай називають контекстом вислову, або просто контекстом, а вислови, чиї референти залежать від контексту – називають контекстозалежними висловами. Існування таких слів і висловів показує, що семантична теорія повинна пояснювати щось більше ніж просто приписувати референт позалінгвістичної реальності до слова чи вислову (референтивна теорія) або приписувати зміст до кожного вислову мови (пропозиційна теорія). Подібно до того, як пропозиції можуть мати різні рівні правдивості і різні значення щодо різних світів (див. вище про теорію Кріпке), то, з цієї точки зору, вони можуть варіюватися в їх істинності (а також у значенні) залежно від особливостей розмовної обстановки в якій вони розглядаються, тобто в залежності від контексту [19].

Відома ідея Людвіга Вітгенштайна, який у своїй праці «Філософські дослідження» пише про те, що значення слова – це спосіб його вживання, іншими словами – це контекст, в якому вживається слово. Водночас Вітгенштайн не повністю відмовився від референтивної теорії. Він об'єднав референтивну теорію і контекстуальну в одному вислові: «*Велику категорію застосування слова «значення» – хоч і не всі випадки його застосування – можна пояснити так: значення слова є способом його вживання в мові. А значення назви інколи пояснюють, показуючи на її носія»* [1, с. 110].

Ментальна теорія значення.

Одним з найпоширеніших поглядів на значення є так званий ментальний підхід, в якому головну роль у визначенні значення висловів мови грає ментальний стан того, хто говорить.

Оскільки менталісти прагнуть пояснити природу значення в термінах ментальних станів користувачів мови, ментальні теорії можуть бути розділені відповідно до тих ментальних станів, які вони вважають релевантними до визначення значення. Найбільш добре продумані погляди на цю тему – це погляди Пола Гріса, який пояснює значення через комунікативні наміри користувачів мови та ідею про те, що значення виразів фіксуються конвенціями, які складаються з речень з певними віруваннями. Пол Гріс розробив аналіз значення, який можна розглядати як сполучення двох тверджень: (1) факти про те, що означають вирази слід пояснити або проаналізувати з точки зору фактів про те, що мають на увазі під час їхніх висловлювань, і (2) факти про те, що оратори мають на увазі своїми висловлюваннями, можна пояснити з точки зору їхніх намірів. Ці два твердження складають Грейсівську програму зведення значення до змісту намірів того, хто висловлюється [19].

Розглянемо сарказм, коли хтось каже: «Це була геніальна ідея», маючи на увазі, що чужа ідея була дуже дурною. І тут ми отримуємо розбіжність між звичайним значенням висловленого речення і тим, що мав на увазі спікер (оскільки спікер мав на

увазі протилежне). Суть полягає в тому, що те, що говорить оратор у висловленні даного речення, є дещо іншим видом значення від власне звичайного (чи навіть буквального) значення речення [16, с. 87]. Такий приклад показує, що пошук значення висловів мови ускладнюється великою кількістю умов, у яких цей вислів висловлено (зокрема умова наміру спікера).

Можна продовжити цю логіку, описавши процес розуміння значення висловів як синхронізацію намірів оратора з намірами читача зрозуміти автора. Якщо такої синхронізації не відбулось, то реципієнт значення вислову завжди буде намагатись вкласти у вислови оратора свої наміри і свої вірування. Ця ідея перегукується з ідеєю герменевтів щодо «довіри до тексту». Ці автори переконані, що разом з критичним налаштуванням до текстів, потрібно мати і довіру до нього, без цього значення тексту залишиться не розкритим. Довіра і скепсис щодо тлумачення значення не виключають одне одного, а навпаки – доповнюють [14, с. 185]. Ганс-Георг Гадамер називає таку довіру до тексту «передчуттям завершеності», тобто читач повинен спочатку дати кредит довіри тексту у тому, що текст висловлює якусь завершenu думку, має на меті передати якесь значення. Він пише, що «*адресат будь-якого листа...для початку дивиться на речі очима відправника, тобто вважає істинним те, що повідомляється цим останнім»* [4, с. 348]. Таким чином отримувач старається ввійти у ментальний стан автора висловлювання і для початку повірити йому, постаратись зрозуміти його наміри і лише після цього виносити якийсь вердикт щодо істинності, надійності чи значення сказаного.

Фрідріх Шляєрмахер також розділяв цей підхід до пошуку значення, писавши про те, що значення слів і всього тексту заховане у інтенції автора, який сформував цей текст саме таким чином, розставив слова у тексті саме в такому порядку. Тому завданням герменевтики він вважав віднайти цей задум автора і зрозуміти його [11, с. 176–180].

Конвенційна теорія значення.

Платон у Діалозі «Кратил» пропонує ранню дискусію щодо лінгвістичної конвенції. Один з його персонажів, Гермоген, захищає конвенційний погляд на значення таким чином: «*...але жодного разу мене не переконали, ніби правильність імені є щось інше, ніж договір і угода. Адже мені здається, яке ім'я хтось чомусь встановить, таке і буде правильним...Ніяке ім'я не належить до певної речі за своєю природою, але тільки через правила та звичаї тих, хто встановлює використання і називає його цим ім'ям»* [8]. На що його співрозмовник Кратил відповідає своєю туманною анти-конвенційною позицією: «*Ім'я речі не те, яким люди згодились називати її... але є природна правильність імен, однакова для кожного, грека чи іноземця»* [8].

Сьогодні майже всі філософи на стороні Гермогена. Але основне питання полягає в тому чи конвенції є корисними у висвітленні роботи мови чи це надто другорядний елемент, який ніяк не впливає на формування значення.

Провідний лінгвістичний філософ Дональд Девідсон присвятив конвенційній теорії цілий розділ у своїй роботі «Істина та інтерпретація». Він задає основне питання щодо конвенції у мові: «Чи може відбуватись мовна комунікація без конвенцій? Питання, яке може задати лише філософ; для будь-кого іншого конвенційність мови є очевидною» [13, с. 265].

Девідсон порівнює гру в шахи з мовними висловами. У грі гравець старається виграти (принаймні це передбачає сама гра). Також гравець робить ходи, які передбачені правилами гри (а отже узгодженими з гравцями); виграш у грі буде закінченням гри у самій собі. У мові Девідсон не бачить набору таких комбінацій. І хоча він порівнює правила гри з критеріями правдивості висловлювань в мові, він заперечує, що оратор завжди прагне сказати правду (тобто виграти гру). Також він заперечує, що висловлений у мові вислів є завершенням самого в собі [13, с. 267–268]. Девідсон стверджує, що мовні вислови завжди мають якусь приховану ціль, і на відміну від гри, яка має ціллю виграш, мова не обмежується цим [13, с. 272].

Порівняння мови з грою є доволі поширеним прийомом. Очевидно, що мова є схожою з іграми, адже в обох є свої правила, якими користуються гравці (співрозмовники). Також можна посперечатись з тим, що мова має на меті не лише виграш, адже цим виграшем може бути факт розуміння або факт переконання іншого у своїй правоті (а не лише висловлення правди – як вважає Девідсон). Тим не менше, Девідсон критикує це порівняння з тою метою, щоб показати більшу складність мови від гри.

Девідсон пише, що конвенцією не може бути той факт, коли оратор має на увазі той же об'єкт що і слухач під час вимовляння слова. Різні оратори мають різні набори правильних імен, різні словники і прикріплюють різні значення до різних слів. І тому іноді це зменшує шанси на порозуміння. Але не завжди, тому що ми маємо практику інтерпретації значень слів, яких ми не чули до того. Тобто комунікація не вимагає такої завершені узгодженості, в той час як конвенція вимагає, пише Девідсон. Отже, комунікація – це набагато складніший процес аніж конвенційні правила, вона відбувається часто без конвенцій, а лише за допомогою здогадок і інтерпретацій слів оратора. На думку Девідсона, якщо пояснювати комунікацію конвенціями, то ми отримаємо лише технічне копіювання висловів один одного, що не відповідає реальності функціонування мови у соціумі [13, с. 277–278]. Девідсон узагальнює своє ставлення до конвенцій словами: «...конвенції не є умовою для мови... мова є умовою для конвенцій» [13, с. 280]. Звісно Девідсон правий, що комунікація не є всеохоплюючою підставою для використання мови, але його аргументація ніяк не виключає присутність конвенцій у мові, вона лише показує, що мова є набагато складнішим апаратом щоб вмістити її лише у конвенційну теорію.

Гадамер теж пише про конвенційну теорію і згадує Платона. Він пояснює, що Платон хоче

досліджувати саме суще, безпосередньо речі, а не слова, які це суще позначають. Таким чином Платон зближається з самими ідеями, а не з словами, адже слова часто вводять в оману. Словами маніпулювали софісти, що не подобалось Платону [4, с. 473]. Таким чином ми приходимо до розуміння того, що слова як назви явищ чи предметів реальності є лише конвенційними одиницями. Люди домовились називати предмети саме такими іменами задля того щоб порозумілись, а не задля того щоб пізнати чи відобразити сутність цих предметів.

Людвіг Вітгенштайн на початку своєї філософської кар'єри теж підтримував цю ідею щодо створення такої універсальної мови. Вітгенштайн пише у Логіко-філософському трактаті наступне: «Щоб уникнути помилок, ми повинні використовувати таку символіку, яка виключає їх, не застосовуючи однакових знаків у різних символах і не застосовуючи однаковим чином знаки, які позначають різним чином...» [3]. Однак згодом він змінив своє ставлення до мови на кардинально протилежне, що відображено в його «Філософських дослідженнях».

Ідея консенсусу чи конвенції є дуже щільно вбудована не лише у мову, але у інші сфери людського життя. По суті вона допомагає людям виживати, адже без консенсусу виявляється неможливим багато речей, які можливі з ним (наприклад мирне співжиття різних народів без війни, завдяки консенсусу щодо володінь конкретними територіями). Цю сферу вивчає і психологія. Для прикладу Карл Юнг визначає консенсус як психічну реальність, яка стає об'єктивною при досягненні домовленості між людьми щодо неї: «Психологічне існування суб'єктивне лише до тих пір, поки та чи інша ідея володіє тільки одним індивідом, ця ж ідея стає об'єктивною, коли приймається суспільством шляхом *consensus gentium* (згоди між людьми)». Дана точка зору є спільною для всіх природничих наук» [10].

Теорія правдивості (Тарський і Девідсон).

Варто виділити одну з ключових фігур минулого століття у дослідженні значення Альфреда Тарського, польського дослідника, автора теорії істинності суджень. Тут ми надамо опис його вкладу у розуміння значення і також тлумачення його теорії не менш вагомим дослідником Дональдом Девідсоном.

В 20-х роках 20-го століття Альфред Тарський почав проект, у якому хотів дати точні визначення ідеям, які будуть корисні науковій методології. В 1933 році він опублікував (польською мовою) свій аналіз ідеї істинних висловлювань – «Поняття істини в формалізованих мовах». Ця робота містить в собі два завдання: перше – визначити що повинно вважатись задовільним визначенням «істинного висловлювання» у звичайній мові; і друге – показати, що існують задовільні визначення «істинного висловлювання» для ряду звичайних мов [2, с. 11]. Тарський намагався побудувати задовільне визначення істини, тобто таке, що було

б матеріально адекватним і формально коректним. Для цього він розділив мову на два рівні. Якщо позначити досліджувану мову літерою L, тоді визначення повинно бути дане іншою мовою, тобто метамовою, яку можна позначити літерою M. Метамова повинна містити в собі копію L (так щоб все, що можна сказати мовою L можна було сказати і мовою M), і M повинна бути здатна говорити про речення мови L і їх синтаксис. Основною ціллю метамови є формалізувати все, що було сказано про звичайну мову, тому Тарський вимагав щоб метамова містила в собі набір аксіом, які виражають все те що потрібно для прийняття L та для того щоб обґрунтувати визначення істинності.

Тарський пропонує називати свою концепцію істини семантичною, оскільки вона має справу з певними відносинами між висловами мови та об'єктами або станами справ, на які ці вислови вказують. Таким чином, він розділяє репрезентаційну картину мови. Тарський звертається до позиції, яку називає класичною аристотелівською: «Сказати про те, що є, що його немає, або про те, чого немає, що воно є, помилково, тоді як сказати про те, що є, що це є, або про те, чого немає, що його немає, істинно» [6]. Адаптуючи аристотелеве визначення до сучасної філософської термінології, Тарський перефразовує його таким чином: «Істина висловлювання полягає в його погодженні (або відповідності) з реальністю» [6]. Тарський назвав цей критерій матеріальної відповідності – Конвенція Т. Як наголошував Тарський, Конвенція Т (від англ. True – Правда) швидко веде до парадоксу брехуна якщо мова L має достатньо ресурсів говорити про власну семантику. Висновок Тарського був таким, що визначення правдивості для мови L повинно бути дано метамовою яка є по суті сильнішою за L і яка відповідно легітимізує її і уникає кругової аргументації (парадоксу брехуна) [20].

Відома позиція Дональда Девідсона щодо того, що семантична теорія має приймати форму теорії істинності, яку побудував Альфред Тарський. Девідсон стверджує, що значення краще розуміти через концепцію істинності, а саме що основна структура будь-якої адекватної теорії значення є та, яка дана в формальній теорії істинності. Істина, стверджує Девідсон, це менш туманний концепт аніж значення. Більше того, визначити умови згідно яких висловлювання є правдивим є також шляхом визначення значення цього висловлювання. Тому, замість «s означає що p» Девідсон пропонує модель для теорем адекватної теорії значення «s є правдивим якщо і лише якщо p».

Формальна структура Тарського в його «семантиці» щодо істинності є ідентична до того що Девідсон розвиває як основу теорію значення: теорія істинності Тарського може генерувати для кожного висловлювання звичайної мови T-речення, яке визначає значення кожного речення в сенсі визначання умов за яких воно є істинним. Роботи Девідсона показують, що співпадіння вимог Конвенції–Т Тарського можуть бути використані як основні вимоги для адекватної теорії значення [21].

Постмодерністський підхід.

Постмодерністська критика зазвичай несе в собі риси узагальнені, концептуальні, які стосуються до багатьох сфер знань водночас, тому виокремити чіткі пункти такої критики і віднести їх до кожної теорії значення є надто складним завданням. Але можна зробити наступне: на основі загальних критичних зауважень постмодернізму щодо значення, спробувати критично оцінити ті теорії значення, які згадані вище. Варто зауважити, що автор статті не сприймає кожну теорію як таку, яка виключає існування інших. Є очевидним, що, для прикладу, референтивна теорія може співіснувати з ментальною, не виключаючи загального тла конвенційної теорії. І отже всі ці три теорії можуть більш вичерпно пояснити утворення значення у мові, аніж кожна окремо.

Почати варто з того ж Девідсона, який не є постмодерністським філософом, але деякі його лінгвістичні підходи виглядають доволі характерними для постмодернізму. Він розробив ідею «радикальної інтерпретації». Радикальна інтерпретація полягає в тлумаченні мовної поведінки спікера «з нуля», і тому не покладаючись на будь-яке попереднє знання ні про вірування чи наміри спікера, ні про значення висловлювань спікера. Таким чином ця позиція піддає критиці ментальну теорію значення.

Основна проблема, з якою радикальна інтерпретація повинна справитись це те, що в класичному варіанті не прийнято приписувати значення висловів спікера без знання того у що вірить спікер, також ніхто не може визначити ці вірування без знання що означають вислови спікера. Девідсон стверджує, що для того щоб розірвати цей круг потрібно скористатись так-званим «принципом доброчинності». В роботах Девідсона цей принцип, який має багато різних формулювань і не може бути виражений у якійсь чіткій формі, рекомендує нам тлумачити спікерів чи авторів як таких, які володіють правдивими віруваннями (згаданий вище підхід «довіри до тексту»).

Якщо припустити, що вірування спікера, принаймні в найпростіших і найважливіших випадках, в значній мірі узгоджуються з нашими, і тому, на нашу думку, є загалом правдивими, то ми можемо використовувати наші власні уявлення про світ як вказівник для пізнання вірувань спікера. І за умови що ми можемо визначити прості стверджувальні вислови у спікера (тобто якщо ми зможемо визначити ступінь істинності), тоді зв'язок між віруванням і значенням дозволить нам використовувати наші вірування як вказівник до значень висловлювань спікера – таким чином ми отримуємо основу для рудиментарної теорії вірувань і рудиментарної підстави для значення [21].

Як бачимо, Девідсон починає з доволі постмодерністського підходу, адже читач приходиться до тексту без будь-якої підготовки, він черпає з тексту ідеї і не знає чи вони правдиві чи ні, але це і не має вирішального значення, адже у постмодернізмі

важливість має актуальність і релевантність тексту для конкретного реципієнта, а не його скрупульозна всезагальна правдивість чи остаточна коректність. Якщо текст «робить щось» з читачем, то місія такого тексту виконана, навіть якщо не досягнуто остаточного розуміння «значення закладеного автором». Все ж далі Девідсон звертається по допомогу до поняття істинності, яке він знаходить в Тарського і розробляє з його допомогою свою теорію значення, яка в такому вигляді вже має мало спільного з постмодерністським підходом.

Хоча з часом у Девідсона можна прослідкувати деякі зміни у поглядах. Він пише, що звичайна мова переповнена неграматичними конструкціями (конструкціями, які можуть навіть бути визнані неграматичними самим спікером), неповні речення або фрази, метафори, неологізми, жарти, каламбури та всілякі явища, які неможливо вмістити у попередньо існуючу мовну теорію. Таким чином, лінгвістичне розуміння не може бути просто механічним застосуванням теорії, подібної до теорії Тарського (хоча це саме те, що Девідсон пропонував у ранніх есеях). У таких документах, як «Гарне ураження епітафій» (1986), Девідсон звертає увагу лише на цей пункт, стверджуючи, що хоча мовне розуміння дійсно залежить від розуміння формальної структури мови, ця структура завжди потребує модифікації у світлі реальної мовної поведінки. Розуміння мови полягає в тому, щоб постійно налагоджувати інтерпретаційні передумови (передумови, які часто не є явними) у відповідності з висловами, які слід тлумачити. Крім того, це вимагає навичок та знань (уяви, уваги до оточення та поведінки інших, пізнання світу), які не є специфічно мовними та є частиною більш загальної здатності просуватись у світі та у ставленні до інших – здатність, яка також протистоїть будь-яким формальним поясненням [21]. Така позиція є доволі постмодерністською і перекликається з ідеєю так званого «потoku» («flux») Джона Капуто. Він розробляє ідею, згідно якої постмодерністська невпевненість у остаточному значенні є запорукою постійного руху, постійного запитування і заважає заспокоїтись та задовільнитись якимсь одним остаточним тлумаченням чи значенням. Значення Капуто бачить як певний ефект, який справляє враження на слухача чи читача. Тобто подія значення відбувається тут і зараз, вона викликає у реципієнта певну реакцію і ця реакція може ніколи не повторитись, всі наступні реакції можуть бути вже іншими, модифікованими згідно пересування «потoku» [12, с. 188–191].

Французький філософ Паскаль Енгель пропонує розглянути два пункти позиції Річарда Рорті щодо ідеї істинності висловів, яка має відношення до теорії Тарського та конвенційної теорії:

1) Проблема полягає не в тому, щоб робити наші твердження істинними, а обґрунтувати їх, тому існує відмінність між істиною та обґрунтуванням. Саме обґрунтування є не що інше, як угода між членами групи або спільноти, і немає кінцевої, остаточної згоди або ідеальної узгодженості тверджень.

2) Той факт, що об'єктивність та істина не мають значення, не означають, що не існує певних цінностей які варто відстоювати: ці цінності є тими, які зазвичай пропагуються прагматичною традицією – солідарності, толерантності, свободи та почуття спільності. Ці цінності значно полегшують боротьбу за демократію ніж кантіанські та утилітарні реконструкції правосуддя [17].

У цьому пункті мова заходить далі за лінгвістичні значення, а саме про їх вплив на цінності. Знову ж таки Рорті відстоює позицію постмодерністського і прагматичного ставлення до суспільних процесів.

Для Рорті істинність є конвенційним поняттям. Він вважає, що у сучасному світі визнання істинності це лише умовність, яка означає лише прийняття чужої думки як такої яка має право на існування, а не як такої яка дійсно відповідає фізичній чи метафізичній реальності.

Ми використовуємо слово істинність, але в перехідному, звичайному способі. Істинність твердження визначається завдяки обґрунтуванню, яке є достатньо переконливим для нашої спільноти і в межах правил, які в ній діють. Для Рорті немає ніякої правди поза межами використання слова істинність, яке і буде остаточним компромісним рішенням. Все це базується на нашій практиці обґрунтування.

Повертаючись до процитованих вище слів Тарського щодо того, що «істина висловлювання полягає в його погодженні з реальністю», варто протиставити цьому радикальний підхід Рорті, який стверджує, що «мова не відображає реальність». Він пише, що світ фактів не може бути підтвердженням чи спростуванням мовного вислову про світ, опису світу: *«Світ не говорить. Говоримо тільки ми. Світ може – оскільки ми вже запрограмували себе мовою – змусити нас дотримуватися думок. Але він не може запропонувати мову, на якій нам говорити. Це можуть зробити тільки інші люди»* [9, с. 25]. Таким постмодерністським підходом Рорті радикально протирічить всім класичним підходам, які визнають відповідність реальності і мови як один з ключових критеріїв орієнтації у просторі істинності та неправдивості висловлювань мови.

Висновки. Постмодерністський підхід до питання значення виявляє певні дефекти традиційних підходів. Постмодернізм не відміння референту як об'єкту імені, він не відміння конвенції як умови порозуміння, він навіть не відміння істинності як певного виміру значення. Він не скасовує їх, лише показує на їх відносність, не абсолютність і плавучість. Також самі теорії значення не скасовують одна одну і вони не є самодостатніми. Кожна теорія значення додає щось своє у розвиток розуміння цього питання, але постмодернізм показує умовність всіх цих підходів. Класична модель *мова – реальність* вже не працює для постмодерністських філософів. Вони критикують таку модель за те, що вона дозволяє певне академічне насильство над альтернативними підходами і передбачає володіння певною академічною спільнотою «правильного»

відображення реальності і всіх інших як «неправильних» інтерпретаторів реальності.

Список використаних джерел

1. Вітгенштайн, Л., 1995. 'Філософські дослідження', Київ: *Основи*, 311 с.
2. Тарський, А., 1998. 'Поняття істини в формалізованих мовах', Київ: *Стилос*, 154 с.
3. Вітгенштайн, Л., 1921. 'Логико-Філософський Трактат'. [online] Доступно: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000272/st000.shtml>
4. Гадамер, Х.-Г., 1988. 'Истина и метод: основы философской герменевтики', Москва: *Прогрес*, 704 с.
5. Карнап, Р., Ханс, Х., Нейрат, О., 1921. 'Научное миропонимание – Венский кружок'. [online] Доступно: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000566/index.shtml>
6. Лебедев, МВ. 'Аналитическая философия'. [online] Доступно: <http://philosophica.ru/af/01.htm>
7. Милл, ДжСт., 2011. 'Система логики силлогической и индуктивной', Москва: *Ленанд*, 832 с.
8. Платон. 'Диалоги'. [online] Доступно: <http://psylib.org.ua/books/plato01/18krati.htm>
9. Рорти, Р., 1996. 'Случайность, ирония и солидарность', Москва: *Русское феноменологическое общество*, 282 с.
10. Юнг, К., 1938. 'Архетип и символ'. [online] Доступно: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/4229/4233#t11>
11. Шлейермахер, Ф., 2004. 'Герменевтика', С-П: *Европейский Дом*, 242 с.
12. Caputo, J., 1987. 'Radical Hermeneutics', *Indiana University Press*, 319 p.
13. Davidson, D., 1984. 'Inquiries into truth and interpretation', *Oxford Clarendon Press*, 292 p.
14. Fairfield, P., 2011. 'Philosophical Hermeneutics Reinterpreted', *Continuum International Publishing Group*, 263 p.
15. Kripke, S., 1981. 'Naming and Necessity', Cambridge, MA: *Harvard University Press*, 172 p.
16. Lycan, WG., 2008. 'Philosophy of language', NY: *Routledge*, 221 p.
17. Mendieta, E., 2017. 'Rorty and Post-Post-Truth'. [online] Доступно: https://lareviewofbooks.org/article/rorty-and-post-post-truth/?utm_content=bufferf169b&utm_medium=social&utm_source=facebook.com&utm_campaign=buffer
18. Quine, WVO., 1970. 'Philosophy of Logic', New Jersey: *Prentice Hall*, 109 p.
19. Stanford Encyclopedia of Philosophy, 'Theories of Meaning', *First published Tue Jan 26, 2010; substantive revision Wed Apr 23, 2014*. [online] Доступно: <https://plato.stanford.edu/entries/meaning/>
20. Stanford Encyclopedia of Philosophy, 'Tarski's Truth Definitions', *First published Sat Nov 10, 2001; substantive revision Mon Aug 20, 2018*. [online] Доступно: <https://plato.stanford.edu/entries/tarski-truth/>
21. Stanford Encyclopedia of Philosophy, 'Donald Davidson', *First published Wed May 29, 1996; substantive revision Mon May 5, 2014*. [online] Доступно: <https://plato.stanford.edu/entries/davidson/#Tru>

References

1. Vitgenstain, L., 1995. 'Filosofski doslidzhennia (Philosophical investigations)', Kyiv: *Osnovy*, 311 s.
2. Tarskyi, A., 1998. 'Poniattia istyny v formalizovanykh movakh (The notion of truth in formal languages)', Kyiv: *Stylos*, 154 s.
3. Vitgenshteyn, L., 1921. 'Logiko-Filosofskiy Traktat (Logical Philosophical Treatise)'. [online] Dostupno: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000272/st000.shtml>
4. Gadamer, H.-G., 1988. 'Istina i metod: osnovy filosofskoj hermenevtiki (Truth and method: the basis of philosophical hermeneutics)', Moskva: *Progres*, 704 s.
5. Karnap, R., Hans, H., Nejratt, O., 1921. 'Nauchnoe miroponimanie – Venskij kruzhok (Scientific worldview – Vienna circle)'. [online] Dostupno: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000566/index.shtml>

6. Lebedev, MV. 'Analiticheskaya filosofiya (Analytical philosophy)'. [online] Dostupno: <http://philosophica.ru/af/01.htm>
7. Mill, DzhSt., 2011. 'Sistema logiki sillogicheskoy i induktivnoj (Syllogistic and inductive system of logic)', Moskva: *Lenand*, 832 s.
8. Platon. 'Dialogi (Dialogs)'. [online] Dostupno: <http://psylib.org.ua/books/plato01/18krati.htm>
9. Rorti, R., 1996. 'Sluchajnost', ironiya i solidarnost (Contingency, Irony, and Solidarity)', Moskva: *Russkoe fenomenologicheskoe obshchestvo*, 282 s.
10. Yung, C., 1938. 'Arhetip i simvol (Archetype and symbol)'. [online] Dostupno: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/4229/4233#t11>
11. Shlejermaher, F., 2004. 'Germenevtika (Hermeneutics)', S-P: *Evropejskij Dom*, 242 s.
12. Caputo, J., 1987. 'Radical Hermeneutics', *Indiana University Press*, 319 p.
13. Davidson, D., 1984. 'Inquiries into truth and interpretation', *Oxford Clarendon Press*, 292 p.
14. Fairfield, P., 2011. 'Philosophical Hermeneutics Reinterpreted', *Continuum International Publishing Group*, 263 p.
15. Kripke, S., 1981. 'Naming and Necessity', Cambridge, MA: *Harvard University Press*, 172 p.
16. Lycan, WG., 2008. 'Philosophy of language', NY: *Routledge*, 221 p.
17. Mendieta, E., 2017. 'Rorty and Post-Post-Truth'. [online] Dostupno: https://lareviewofbooks.org/article/rorty-and-post-post-truth/?utm_content=bufferf169b&utm_medium=social&utm_source=facebook.com&utm_campaign=buffer
18. Quine, WVO., 1970. 'Philosophy of Logic', New Jersey: *Prentice Hall*, 109 p.
19. Stanford Encyclopedia of Philosophy, 'Theories of Meaning', *First published Tue Jan 26, 2010; substantive revision Wed Apr 23, 2014*. [online] Dostupno: <https://plato.stanford.edu/entries/meaning/>
20. Stanford Encyclopedia of Philosophy, 'Tarski's Truth Definitions', *First published Sat Nov 10, 2001; substantive revision Mon Aug 20, 2018*. [online] Dostupno: <https://plato.stanford.edu/entries/tarski-truth/>
21. Stanford Encyclopedia of Philosophy, 'Donald Davidson', *First published Wed May 29, 1996; substantive revision Mon May 5, 2014*. [online] Dostupno: <https://plato.stanford.edu/entries/davidson/#Tru>

* * *